

El cop a la terra, una geografia personal i emotiva

per Rosa Vallès Costa

D'entre la intensa poesia de Marià Villangómez, des de la mirada i percepció del geògraf, voldria destacar un dels llibres que ve a ser com un compendi, emotiu i líric, de geografia rural. Es tracta d'*El cop a la terra*, un recull de poemes escrits el 1956 però que no veurien la llum fins al 1962,¹ sis anys després. En l'interval, només una aparició parcial a la revista *Papeles de Son Armadans*: dos poemes traduïts per Josep Maria Llompart, «El vell» i «El combat». Hi hauria dues edicions completes posteriors. El 1969 dins l'*Antologia poètica*,² que inclou també *Els dies*, *Els béns incomparables* i *Sonets de Balansat*, a més d'una selecció de poemes d'*Elegies i paisatges*, *Terra i somni*, *La mirada* i *Declarat amb el vent*. I el 1986 a les *Obres completes*³ que, en una primera entrega, recull en tres volums tota la poesia pròpia escrita al llarg de trenta anys, entre 1933 i 1962, i juntament als vuit llibres, sencers, de l'*Antologia*, afegeix *Poemes mediterranis*, versió catalana de *Sonetos mediterráneos*, revisats i en format de vers lliure.

En el seu darrer llibre en prosa, l'autor dedica tot un capítol a les peripècies entorn de la publicació d'*El cop a la terra*. Sobre el títol del llibre, diu que «em va venir al cap suggerit per uns versos d'Antonio Machado: *Un golpe de ataúd en tierra es algo / perfectamente serio*. Jo

n'ampliava el sentit, però. *El cop a la terra* no era només aquest cop final. El començament de la vida també es podia representar pel cop –la naixença– de la caiguda involuntària al món. I entremig hi havia els costosos cops de l'aixada a la terra d'on el pagès, treballosament, arrancava el necessari per a la seva subsistència.» O, com diu en un altre lloc, «és el ressò del “cop” repetit dins l'ànima de qui escriu.»

Villangómez reproduceix part de la correspondència amb Josep Maria Llompart, que aconseguiria, finalment, dur l'empresa a bon port, i prologaria la primera edició del llibre. La primera de les cartes mostra el seu entusiasme: «El llibre, de punta a punta, m'ha semblat immillorable. Aquesta mena de poesia rural –com tu l'anomenes– arriba a una fondària, a una puresa lírica, a una humanitat emocionada gairebé perdudes en aquesta època nostra de versos fets amb recepta [...] una superació dins el gust per la forma i la interpretació transcendent del paisatge. [...] Cantar la terra d'un és molt perillós. Sobretot quan s'és d'una terra fàcilment poetitzable, amb el tòpic a flor de pell. Tu, emperò, has sabut donar-nos una Eivissa inèdita, una Eivissa que hem après a comprendre a través dels teus versos i que sempre associarem al teu nom.»⁴

Escrit en els fructífers anys d'estada a Sant Miquel de Balansat, el tema principal és el poble, la gent que habita la terra, els treballs del camp, tot i a través de personatges

arquetípics: el vell, l'home dels camps, els carreters, les dones, els saliners. Hi trobam l'activitat humana i les forces de la natura que la condicionen: la pluja, la lluna, la ferreteria, el carbó i la calç, el vell molí eixalat que ja el vent no mou. També la vida, i emocions que sacsegen les persones a tot arreu del món: la soledat, l'amor, l'odi de l'homeier, el sentiment de culpa que arrossega el foll al suïcidi, l'emigració, la fugacitat del temps, la mort. La llengua pròpia. I una història mil·lenària.

L'autenticitat i dinamisme de la lírica villangomeziana queden ben clars al pròleg de Tomàs Garcés a l'*Antologia poètica*. *El cop a la terra*, diu, «és una sòbria, viril elegia. El poeta hi transcriu, fidel, exacte, coses i persones, però els acarona amb la llum pietosa del somni. Treballs del camp, accidents del temps, fluència del viure, donen el seu ritme a aquest llibre. [...] Les visions nues, clares, esquemàtiques (objectives) vénen atenuades, matisades i com engolides esperit endins, pel gest necessari d'uns ulls aclucats.»⁵

Com ens diu el mateix Villangómez: «He explorat la meua terra i la seva gent en allò que ofereixen de particular i en allò que tenen de general. M'ha agradat partir en la meua poesia de coses concretes i d'emocions individuals. L'illa i la seva ressonància en mi és el que tenia més al meu abast, amb l'avantatge de poder aplicar això que anomenàriem amor, preocupació, esbalaï-

1. Mallorca, Moll, col·lecció Balenguera, amb pròleg de Josep Maria Llompart.

2. Barcelona, Selecta, amb pròleg de Tomàs Garcés.

3. Barcelona, Edicions del Mall.

4. *El llambreig en la fosca*, p. 255-257.

5. *Antologia poètica*, p. 10.

Portada de la primera edició d'*El cop a la Terra*.

ment o anhel. Si després el fruit de la dedicació obté una dimensió més gran, la poesia assoleix una de les seves ambicions.»⁶

El tema de la poesia i del poeta apareixen repetidament en Villangómez. Com el de la llengua. El primer poema d'*El cop a la terra*, «La poesia», en una mena de joc irònic, és una declaració de propòsits del conjunt del llibre. Ni una poesia pastoral, idealitzada i artificiosa, que creu que seria una desconsideració envers els pagesos reals, ni la poesia social que llavors pugnava per imposar-se.

*Ègloga, idil·li, cant geòrgic,
[pastoral;
delicades escenes de treballs i
[alegries
camperoles; excels, exquisit art
[expert;
joc profund, carnaval de
[refinada joia*

*evasiva, amoroses caretes
[decorades
prestigiosament. Cadascú va a
[la feina
que li pertoca, humil, i amb
[els seus instruments
cadascú: els artistes amb
[sons, línies, mots
d'una precisió difícil, d'una
[màgica
vibració –i els pagesos amb
[relles,
amb aixades i falçs, no
[pintades, no líriques,
empeses, des del fons de tot
[el seu esforç,
cap a la terra dura, exigent
[i real,
la terra que ells no veuen
[amb ulls que transfiguren.
[...]
No sabeu res de faules
[clàssiques, ni us importa;
res de poemes cultes ni
[d'amorosos Títirs.
Això, què us donaria? Mes
[tampoc no sabeu*

*de lírics afalacs, de socials
[poemes,
de qüestions que entre ells
[manegen els poetes.
Sols m'acosto a vosaltres
[amb emoció pura,
quan escric els meus versos.
[Més a prop, tal vegada,
dels apòcrifs pastors deliciosos
que d'una procurada lírica
[social
[...]
Al meu vers instal·leu-vos,
[llampecs interiors,
i es vegin a la vostra
[resplendor atresorada
els meus camps i els seus
[homes, amb nova fesomia,
tan semblant –imitada com
[és– a la real,
però amb aquesta llum
[inconfusible
que diem poesia –ni d'ells
[ni meva, rara,
gairebé inabastable, secreta i
[específica.
[...]
Contemplaré, diré, per terres
[sempre vistes,
tothora amb mi des del
[començament,
els homes que hi recullen
[una ciència antiga
–aquesta vida, aquesta lluita,
[aquesta mort–,
car són, gosaré dir-ho, jo
[mateix o el meu somni.*

Per a Joaquim Molas, *El cop a la terra* «és una reflexió perfectament encadenada sobre una Eivissa concreta, la de la terra, no la del mar. [...] el món que descriu [...] gira al voltant d'uns fets o idees més o menys puntuals. En primer lloc, la consciència mil·lenària [...] la llengua, un dels components centrals, amb la terra i els costums. [...] Fa retrats, mai individualitzats, sempre genèrics, és a dir, típics. Transcriu monòlegs dels personatges i explica històries. [...] conta autèntics drames rurals, que, malgrat les diferències de temps i de sentit, podrien fer pensar en Giovanni Verga. O Víctor Català.»⁷

6. VILLANGÓMEZ, M. *Parlar i escriure*, p. 239.

7. Marià Villangómez. *Sessió en memòria*, p. 19 i 21-22.

El segon poema, «El vell», imatge de soledat, podria ser la veu d'una tradició amarada de records, que iniciava el camí de l'oblit.

*Mireu la soledat o aquest vell
mireu com aneu envellint-vos.
[...]*

*Sóc una font que s'estroncà,
però els meus fills són un
[torrent després;
[...]*

*Ara i adés diuen els joves:
Allò eren uns altres temps.
I tanmateix tot aquest cel
s'abocava damunt la nostra
[joventut,
encara que s'apagui amb el
[record.
També plovia quan Déu es
[recordava de nosaltres.
I una vella cançó i l'empremta
[de les mans
es van esborrant damunt
[la terra.*

Segueix l'evocació de la història mil·lenària a «La troballa», i la lluita secular per la supervivència a «El combat», per arribar a «L'home dels camps», creador del paisatge rural. I la vida, que s'obre pas a «Edat d'amor»:

*L'amor creix en els homes
[com una font antiga.
Ve del més vell Adam aquest
[reguer estremit,
l'esclat que es multiplica
[quan toca el temps de l'home.
[...]*

*Vol una ardor viril ferir com
[una espasa.
És bell un cos de dona que
[l'amor esculpeix
en àngel, en teiera, en botí
[desitjable.
[...]*

*En el llamp delitós davallará
[la vida,
el maig secret i tèrbol que
[esclatarà demà.*

Comença la descripció d'oficis amb «Els carreters», per continuar amb el poema dedicat a les dones. «Elles», els únics personatges del llibre amb uns noms. Les dones, compendi de tots els oficis possibles en

la vida sedentària del món rural tradicional. Mosaic de dones reals de l'Eivissa pagesa a mitjan de la passada centúria, no gaire diferent, potser, de realitats socials d'altres indrets semblants: esposes i mares enfeinades a la casa i al camp, al·lotes objecte d'amor, la vella curandera generosa, la viuda prostituta avorrida de les dones casades.

—Això elles, les dones.

*Això: la casa, l'aviram...
Aquí, emperò, també treballen
en feines de més gruix.
Surten al camp amb falçs o
[aixades,
damunt la terra es vinclen,
les defenen del sol capells i
[mocadors.
Elles, les sempre mares,
les esclaves pregonas de l'amor.
Els seus pits generosos,
delícia de l'amant,
dolça font abrigada per al
[desig del fill.
[...]*

*Elles, les sempre mares.
El mugró ofert a l'àvid infantó.
[...]
¿Te'n recordes, Antònia,
[Agnès, Gertrudis?
Tota la meva vida defugint-te,
[cercant-te,
tota la meva vida el teu infant.
He treballat, Maria, he begut,
[he jugat,
t'he tingut un amor de somni,
[de desig,
d'inconstància, d'oblit, de
[violència,
de repòs, de rialles, un amor.*

En un contrapunt, a la mort del drama de «L'homei», segueix «La pluja» de tardor que vivifica els camps. I «La lluna», que regeix els cicles agraris i la fertilitat de la dona. La lluna, que dirigeix ocultament la vida, en un joc contraposat amb el sol, font de calor i energia que la fa possible:

*Pausadament volta la lluna
les nits quietes del poble.
[...]
Màgiques forces hi regeixen,*

*només cal reconèixer-les, en
[tot cas respectar-les,
aprofitar-les si és possible,
seguir les ordres de la lluna.
Aquesta era la ciència dels
[antics,
dels nostres pares vells.*

*El sol, amb el seu esclat, duu
[la vida a la terra;
però la lluna governa els
[subtils moviments ocults.*

Segueixen dos poemes amb l'alè d'una presència secular, «Els saliners» i «La paraula». Cant a la llengua comuna, vehicle d'expressió i comunicació, emmotlladora d'una identitat, motiu estimat d'inspiració poètica:

*Una herència imprecisa
[passava de les mans,
de la ment, de la llengua del
[pare a les dels fills.
Amb la terra rebien uns
[costums i una parla;
aquesta parla pròpia per la
[qual eren ells,
no uns altres; una parla
de terrassans, de mariners,
que conformava el seu pensar,
[...]*

*Va i ve de boca a boca la
[besada,
i es repenja la feina dels dos
[braços,
i la pena camina pit endins,
i és curt el crit i llarga
[l'esperança,
i no arriba la mort sinó dins
[cadascú,
i rimen blau i pau, migdia i
[alegria.
[...]*

*Venia passa a passa, segle
[a segle,
una parla de calç i roca fonda,
una parla fregant sal i savines,
una parla cruixida entre
[els amants,
tèbia i pacient com la materna
[llet,
i quan a mi venia i entorn
[s'arremorava
jo olorava la flor i una
[humitat d'arrels,
respirava els vells camps, la
[vella pagesia,*

*i escoltant un llarg somni
[escrivia aquests versos.*

El sol, el foc de «La ferreria» encén l'«Uc dins la nit» i l'amor a «L'alfàbrega», alimenta el nocturn de la flama turmentant d'«El foll». També el foc fa possibles «Carbó i calç», antics oficis simples.

L'elegia ensenya els darrers poemes del llibre, temps passats d'impossible retorn, presència de la mort. «El molí» sense veles ja no pot moldre, però ens recorda el vent l'indefugible pas del temps, un temps passat rodó, i «El fossar» la niciesa de les glòries mundanes. I en el «Retorn» fugaç del vell emigrant, un altre temps i la consciència d'una vida que s'acaba:

*Molt lluny, a l'altra banda
[d'aquesta mar, del mar,
enterraran aquests records
[que sóc encara.*

Torna el somni inicial en el poema que tanca el llibre, «L'arribada». Clou el cicle encetat al primer poema, al temps que reconfirma l'objectiu: ni poesia bucòlica ni poesia social. En la claror i el silenci, l'home s'endevina a través del paisatge per ell forjat, ell mateix paisatge. I el poeta, identificat amb la terra i els terrassans.

*L'home? L'endevineu per
[l'església, les cases
que un propi tros de camp al
[seu abast desitgen,
la xarxa de camins petjada
[dia a dia,
i les parets de pedra per
[partions i marges.
També el veureu, llunyà,
[absorbit per la terra,
dins la terra semblant el seu
[lesforç tossut,
o el topareu donant-vos un
[fugisser bon dia.
No són per a aquest home,
[aquests indrets, paisatge,
sinó terra costosa i útil, un
[món proper;
i l'esgardeu i gairebé el
[paisatge és ell,
peça amb lents moviments
[d'un quadre somniós.*

FILMOTECA ESPAÑOLA

*[...]
Això pot dir-vos ara un vers
[humil. La resta
l'explanaran, solemnes, molt
[experts sociòlegs.*

*[...]
Però el crit de la terra als
[seus solcs us rebat,
i una vella cultura, perfecta
[en els seus límits,
té respostes precises per a
[justes preguntes,
[...]
i un cor, al capdavant, a un
[altre cor s'assembla.*

*Arribarem seguint el llarg
[camí dels carros,
i ens acompanyaran els horts
[breus que s'enfonsen,
les serres adormides on el
[pinar s'aixeca.
De sobte es veu el poble,
[potser ens semblarà bell,
tot voltat de claror com un
[ample silenci.*

Des de la mirada objectiva del geògraf, per a qui ha conegut l'Eivissa d'aquell temps, el paisatge d'«El cop a la terra» és ben real. Cop-sam el territori, organitzat a partir de l'església i des de les cases disperses de l'hàbitat rural. Les figures i les imatges de Villangómez evocuen nítidament la vida senzilla d'aquella societat tradicional, predominantment camperola, autosufi-

cient, limitada, respectuosa amb la natura i creadora d'un paisatge d'extraordinària bellesa en la seua harmonia i simplicitat. De vegades, la impetuositat del jovent, o accions derivades de foscos sentiments, trasbalsaven la calma aparent del camp. Reconeixem també les feines de la pagesia, marcades pel ritme de les estacions i, com les dones, pel cicle lunar. Podem albirar transcendència, i la universalitat d'una creació poètica de gran volada.

En «El cop a la terra» desfilen els temes recurrents de la poesia villangomeziana, la terra i els homes, sentiments profunds que mouen la humanitat, la poesia i el poeta de vegades en confusa identificació, un món líric i simbòlic. Marià Villangómez, fins i tot en la poesia aparentment més descriptiva, objectivament neta i exacta per a un observador, tradueix una valoració anímica, un paisatge líric i personal. L'autor ja ha advertit en alguna ocasió que, àdhuc la poesia més o menys geogràfica i paisatgística, respon a motivacions molt íntimes, fins al punt de no arribar a destriar on acaba el seu món exterior i on comença la seua ànima lírica. Diu: «El meu sentiment del paisatge era viu, em projectava en els camps de conreu, les muntanyes, la costa abrupta o suau, la mar, el pas dels núvols, el vent i la pluja... D'altra banda, solia partir per als meus fins poètics, de

ALFONSO GARCÍA PRATS / AISME

coses concretes, i apareixien els solcs, els camins...»⁸

Per això, el paisatge eivissenc i els homes són el seu món interior, la seua geografia íntima i emotiva, ell mateix fet illa i fos amb la gent. I aplega, en una síntesi harmoniosa, l'amor a la petita pàtria i l'esperit universal de germanor.

Per a Villangómez, l'autenticitat és condició essencial del poema. També el dinamisme. És clar que tot poema té, necessàriament, una forma. Però la poesia autèntica neix d'un profund batec de l'esperit, segons expressió d'Antonio Machado. L'estimació i l'arrelament a la terra i a la gent, la fidelitat al verb estretmit que neix, inicialment, de la inspiració, són a la base d'uns versos significatius i de gran capacitat de suggeriment. Ara bé, segons la definició de Pfeiffer, «la poesia és un art que es manifesta per la paraula». Tanmateix, diu el nostre poeta, les «paraules han de tenir alguna relació amb el bull naixent, original, exclusiu, individualment interior. S'hi han d'assemblar, l'han d'evocar. Han de deixar al descobert l'autenticitat, aquell trèmul borboll inicial, han d'expressar fins i tot la sorpresa, potser l'admiració».⁹

Llavors, és necessari un procés reflexiu per donar forma a la inspiració, per aclarir, explicar i comunicar aquesta tensió vibrant i pregon. En el procés d'elaboració poètica, la sen-

sibilitat del poeta capta significats profunds, els manifesta a través d'una o poques paraules precises i exactes, de vegades de significació explícita, d'altres mitjançant unes comparacions o imatges. També hi entra un element rítmic o musical, que es desplega dins el temps i a través de la vibració dels sons de les paraules. Un moviment en el qual el lector pot reviu aquell batec inicial, i captar l'emoció del poeta, la solitud, la tendresa íntima, o els valors transcendents de la poesia.

La llengua pròpia és tant motiu poètic com vehicle d'expressió. La paraula villangomeziana, d'un registre lingüístic extraordinàriament elevat, pregon clarament i conscient la unitat lingüística del català. El seu llenguatge, noble i correctíssim, és de gran riquesa creativa i comunicativa, eficaç. L'estil personal, depurat i emotiu, és capaç de concentrar en un sol mot un món de significats, domina les figures retòriques i aporta notables recursos expressius. L'excel·lència de les qualitats de Villangómez l'ha convertit en un clàssic de les lletres, al nivell dels millors poetes de la literatura universal.

Sortosament, Marià Villangómez ha deixat, també, una valuosa informació en els llibres en prosa publicats al llarg dels dos últims decennis del segle XX. Una sèrie formada per *Alguns escrits sobre les Pitiüses* (1981), *D'adés i d'ahir* (1988), *Parlar i escriure* (1994) i *Llambreig en la fosca* (2000). La intencionalitat pedagògica és especialment destacada en els dos darrers. Amb un llenguatge objectiu i assequible al lector no es-

pecialitzat, ens introdueix en el seu procés de creació poètica, reproduïx pròlegs, parlaments i entrevistes, facilita detalls de la seua vida que poden il·luminar aspectes de la seua obra. És palesa la voluntat de compartir, amb qui en tenguí el goig i el deler, una poesia que no resulta de fàcil lectura.

BIBLIOGRAFIA

DD.AA. (1993). «Especial Marià Villangómez. Una ullada a l'obra i a l'home», *Diario de Ibiza*, 11 de desembre.

——— (1980). *Eivissa*, 10. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs. Dedicat a Marià Villangómez.

——— (2003). *Eivissa*, 40. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs. Dedicat a Marià Villangómez.

——— (2004). *Marià Villangómez. Sessió en memòria*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans: Secció Filològica. Intervencions, per aquest ordre, de Joan Vilà-Valentí, Joan Triadú, Joaquim Molas, Isidor Marí, Joaquim Mallafré, Damià Pons i Josep Laporte.

MOLAS, J. (2004). «Sobre *El cop a la terra*». *Marià Villangómez. Sessió en memòria*. Barcelona: IEC, p. 19-22.

VALLÈS COSTA, R. (1980). «El sentiment del país a l'obra de Marià Villangómez». *Eivissa* [Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs], núm. 10, p. 13-14.

——— (1993). «El poeta», *El Día del Mundo de Baleares*, Palma.

——— (1999). «Villangómez, metàfora i mite». *El Mirall* [Palma: Obra Cultural Balear], núm. 106, p. 13-14.

——— (2003). «Marià Villangómez, clàssic de les lletres». *Eivissa* [Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs], núm. 40, p. 42-43.

VILLANGÓMEZ LLOBET, M. (1969). *Antologia poètica*. Barcelona: Selecta. Pròleg de Tomàs Garcés.

——— (1974). *Eivissa. La terra, la història, la gent*. Barcelona: Selecta.

——— (1986). *Obres completes*. Barcelona: Edicions del Mall.

——— (1994). *Parlar i escriure*. Barcelona: Columna

——— (2000). *El llambreig en la fosca*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs. ■

8. HERRANZ, J. «Entrevista», a «Especial Villangómez», *Diario de Ibiza*, 11 de desembre de 1993, p. IV.

9. VILLANGÓMEZ, M. *Parlar i escriure*, p. 175.